

ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПОЗИЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО КЛІРУ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЦЕРКОВНІЙ ПЕРІОДИЦІ ПОЧАТКУ ХХ ст.

Хитровська Юлія Валентинівна,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна)

Розглянуто публікації в церковній періодиці початку ХХ ст. про православне духовенство й реформи Російської православної церкви.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Російська православна церква (РПЦ) опинилась у глибокій кризі. За період синодального управління вона перетворилася на безініціативну й неавторитетну організацію. Наприкінці ХІХ ст. в Росії постала гостра необхідність адаптувати православ'я до вкорінення капіталізму, соціальної поляризації, відчутного зростання соціальної напруги, появи нових радикальних ідей і течій. Головна причина кризи РПЦ полягала в жорсткій владі держави над церквою, що зруйнувала залежність світського від духовного і призвела до внутрішнього розладу й ослаблення моральних засад. Тому навіть ієрархи початку ХХ ст. захищали ідею необхідності відокремлення церкви від держави й намагалися прищепити її у суспільній свідомості.

Метою статті є аналіз ставлення православного духовенства до необхідності й самого процесу реформування РПЦ через публікації в церковній періодиці початку ХХ ст.

Потреба в церковних перетвореннях стала помітна ще в другій половині ХІХ ст. Так, у ліберальній атмосфері 1860-х рр. з'явився поміркований проект церковної ре-

форми. Але його втілення згорнули відразу ж після вбивства імператора Олександра II (1855–1881 рр.). Варто зазначити, що в ситуації суспільно-політичного підйому в Російській державі на межі 1850–1860-х рр. в церковній і світській пресі поживалось обговорення проблем, пов'язаних із становищем православної церкви в імперії, її відповідальності перед суспільством, із підвищенням матеріального та морально-етичного рівня духовних осіб цієї конфесії. Також порушувалося питання про необхідність боротися з бюрократизацією в церковному керівництві, надання церкви більшої самостійності, тобто ліквідації опіки над нею світської влади, про ґрунтовні перетворення в парафіяльному житті, вдосконалення системи духовної освіти і навіть запровадження в державі віротерпимості. Царський уряд розумів необхідність вирішення цих нагальних проблем, особливо в контексті й під впливом здійснюваних у той час в імперії державних реформ [3].

Проте, як показав час, реформування РПЦ виявилось занадто складним та повільним. Як же в церковній пресі пояснювалися невдачі його втілення у життя? Так, у статті 1916 р., В. Беляев пояснив провал церковних реформ так: «Церковна реформа не вдається... Причини: одні вбачають їх у державній владі [...], другі вказують, переважно, на слабкість та неенергійність керівної ієрархії, [...] Треті – в обер-прокурорській владі [...]. Все це правильно. Але головна причина – в самому естві поставленого завдання. Завдання це такого змісту, що за наявних умов не може бути здійснене. Повернутися до канонічних форм церковного життя на сьогодні не можливо, це – утопія» [1, с. 4–5].

В іншій статті «Церковне життя в 1915 р.» дописувач зазначив, що «лише собор може створити умови, сприятливі для внутрішнього процвітання церкви. Інакше все залишиться по-старому: все в церковному житті визначатимуть особистість міністра православного сповідання та кабінет міністрів, членом якого він є. Не кажучи вже про неканонічність такого становища, навряд чи можна очікувати планомірного розвитку життя, якщо його ставлять у залежність від особи, яку лише за рік змінювали двічі...» [4, с. 6].

Ставлення волинського духовенства до церковної реформи висловлено в резолюції з'їзду духовенства та мирян Волинської єпархії, що відбувся 14–19 квітня 1917 р. В ній, зокрема, йшлося про те, що клір визнає церковну реформу невідкладною, хоча й такою, що має безліч проблем з реалізацією. З'їзд вважав за необхідне скликати Всеросійський церковний собор, в якому мали взяти участь, окрім ієрархів, нижче духовенство й миряни. На його думку, варто було скасувати посаду обер-прокурора, а натомість створити міністерство віросповідань. На чолі ієрархії РПЦ мав стояти патріарх, обраний на соборі. Єпархії України, як і раніше, мали становити окрему автономну Київську митрополію, що перебувала б у такій самій залежності від Всеросійського патріарха, в якій у минулому перебувала Київська митрополія від патріарха Константинопольського. Установчі Збори мали регламентувати стосунки церкви з державою. З'їзд висловив тверду впевненість, що православна релігія в Росії залишиться першою серед інших. Голова держави мав обиратися з «руських православних людей». Необхідність відокремлення церкви від держави з'їзд вітав, але зауважив, що воно не мало переходити певних меж. Так, у церкви та монастирів не можуть відбиратися храми й інше майно, навіть для державних або суспільних потреб. Історичні церковні пам'ятки слід підтримувати в належному стані за державний кошт. Утримання духовенства і спеціальних духовних навчальних закладів усіх сповідань відносилось на рахунок держави. Колишній спосіб отримання плати за обов'язкові треби з'їзд вирішив скасувати, а Закон Божий залишити обов'язковим предметом для викладання в усіх класах навчальних закладів. На всіх щаблях ієрархічної драбини, в місцевих церковних управліннях та комітетах, на думку учасників з'їзду, варто було ввести виборне на-

чало. Єпископи могли обиратися не лише з чернечого середовища, а й із білого оwdо-вілого духовенства та мирян. Вибірні особи могли звільнятися від служби лише за рішенням суду. Консисторії собор мав реорганізувати в єпархіальні комітети чи ради при єпископі з виборними представниками від кліриків та мирян. Благочинні замінялися на повітові ради чи комітети на зразок єпархіального. Парафія мала б формуватися на виборних началах і отримати права юридичної особи. В кожній парафії мала бути створена Рада з 12 чол., яких обирали б на загальних зборах парафіян загальним прямим таємним голосуванням. Термін виборної служби в усіх цих установах визначався в 3 роки. У разі припинення державного фінансування духовенства, воно звільнялося б від ведення актів громадянського стану, метрик, статистики та ін., тобто діяльності, яка прямо не стосується пастирських обов'язків [2, с. 9–10].

Варто зауважити, що віросповідні реформи 1905–1906 рр. були запізними і по-ловинчастим заходом самодержавства, їх результати фактично було зведено до нуля. Після 1906 р. РПЦ формально залишалась у підпорядкуванні обер-прокурора Найсвятішого Синоду й синодальної бюрократії, отже, перебувала в залежному становищі.

Таким чином, 1905–1906 рр., протягом яких імовірність церковних реформ була достатньо висока, довели, що самостійно, без державної підтримки, втілити будь-яку конструктивну реформаційну програму РПЦ не здатна. Адже, по-перше, вона мала статус державної конфесії («відомства православного віросповідання») і, по-друге, не відзначалася внутрішньою монолітністю. В останні роки перед подіями жовтня 1917 р. складний вузол церковно-державних проблем розв'язати соборно було вже неможливо. Як показала історія, в умовах старої самодержавної системи реальному «оновленню» РПЦ заважали державна підтримка та покровительство, на що звертали увагу й дописувачі православної періодики початку ХХ ст., намагаючись розібратися у невдачах на ниві реформування РПЦ.

Література

1. Беляев, В. Неудача церковной реформы и его причины / В. Беляев // Церковь и общество. – 1916. – № 1. – С. 4–5.
2. Резолюции съезда духовенства и мирян Волынской епархии 14–19 апреля 1917 года // Православная Волянь. – 1917. – № 1. – С. 9–10.
3. Федоров, В. А. Русская православная церковь и государство в начале ХХ в.: История России 1861–1917 : [Электронный ресурс] / В. А. Федоров. – Режим доступа : bit.ly/2GNvenF.
4. Церковная жизнь в 1915 году // Церковь и жизнь. – 1916. – № 1.